

УДК 343.166

І. І. Брус

**ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ФУНКЦІЇ ПІДТРИМАННЯ
ПРОКУРОРОМ ДЕРЖАВНОГО ОБВИНУВАННЯ В СУДІ**

Дослідження різних аспектів професійної діяльності представників професій правоохоронної спрямованості надають можливість, як слушно зазначив Я.Й. Радзивидло [1], констатувати невизначеність питань удосконалення професійної діяльності в органах прокуратури України, а також у суді.

Метою статті є теоретико-правове опосередкування конституційної функції органів прокуратури – підтримання державного обвинувачення в суді. Відтак завданням дослідження є обґрунтування теоретичних підвалин удосконалення означеної прокурорської функції та вироблення стратегічних шляхів її адаптації до європейських стандартів.

Окремим теоретико-правовим аспектам проблеми реалізації функції підтримання державного обвинувачення в суді органами прокуратури присвячено роботи М.Г. Якимчука, В.О. Середи, М.О. Мичка, Л.М. Давиденка, Л.В. Грицаєнка, Я.Й. Радзивидла, М.К. Кроза та інших учених, проте на сьогодні не можна впевнено говорити про ґрунтовне теоретико-прикладне дослідження означеного напрямку прокурорської діяльності в розрізі прийняття нового Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) та прийняття Україною європейських стандартів кримінального судочинства.

Відповідно до п. 1 ст. 121 Конституції України підтримання державного обвинувачення в суді виступає однією з ключових функцій прокуратури [2]. Тому варто дослідити понятійно-нормативний зміст поняття «діяльність прокурора в суді». Успішне виконання прокурором завдань у судовому розгляді кримінальних проваджень залежить від якості підтримання прокурором державного обвинувачення в суді. Підтримання державного обвинувачення є важливим процесуальним обов'язком прокурора та однією з найголовніших конституційних функцій прокуратури на сучасному етапі, яка відіграє значну роль у боротьбі зі злочинністю та в процесі зміцнення законності й правопорядку в державі. Згідно з ч. 3 ст. 36 КПК України участь прокурорів у суді є обов'язковою [3]. Окрім того, Генеральний прокурор України вимагає (п. 1.3) від керівників прокуратур усіх рівнів і галузевих підрозділів апаратів прокуратур дотримання обов'язку участі прокурорів – процесуальних керівників – у судовому розгляді (у визначених законом випадках), поновлення порушених прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження [3, с. 1].

Діяльність прокурора як процесуального керівника й державного обвинувача в розгляді кримінальних проваджень судами є найбільш складною та інтелектуально напруженою працею, оскільки вона характеризується емоційно забарвленими відтінками такого процесу, особливо під час підтримання державного обвинувачення в багатоепізодних кримінальних провадженнях за участю двох чи більше обвинувачених. Н.І. Ковальчишина зазначила: «Якщо прийняття діяльності породжує прагнення виконати її певним чином, то встановлення особистісного змі-

сту веде до її подальшого перетворення, що проявляється в установках на якість і продуктивність, у специфіці виконання діяльності, у її динаміці, напруженості та формуванні специфічної психологічної системи діяльності» [4, с. 8].

Варто зазначити, що прокурорська діяльність належить до інтелектуальних видів праці, оскільки в її психологічній структурі домінує когнітивний компонент, тобто основні професійні функції прокурора або слідчого вимагають високої активності мислення (аналітико-синтетичних і логічних операцій), мови в її монологічній і діалогічній формах, довготривалої й оперативної пам'яті, стійкості уваги та розвинутої уваги. Професійна діяльність прокурора повинна мати виражений комунікативний аспект, адже йому необхідно спілкуватись як у процесуальній, так і в непроцесуальній формі з широким колом осіб [5, с. 102]. І.В. Бандурка зазначає: «Така діяльність пов'язана з інтелектуальними навантаженнями, які супроводжують переробку великих обсягів текстової інформації, структурування професійного досвіду в довгочасній пам'яті; дискусійні взаємодії з партнерами за судовим процесом, що потребує високої динамічності оперативної пам'яті; у прийнятті життєво значущих рішень в умовах високої психологічної напруженості тощо» [6].

Також варто розглянути наукові підходи до тлумачення поняття «підтримання державного обвинувачення в суді» та завдяки цьому сформулювати комплексне розуміння змісту правової природи означеного інституту кримінального процесуального права України. Так, професор С.А. Альперт розглядає «державне обвинувачення» як самостійний інститут і визначає його як «засновану на законі процесуальну діяльність, спрямовану на викриття обвинуваченого в скоєнні злочину, його засудження, застосування до нього справедливого покарання, а в необхідних випадках – заходів виховного характеру або громадського впливу» [7, с. 87].

У свою чергу Ф.Н. Фаткуллін зазначав, що обвинувачення – це заснована на законі процесуальна діяльність компетентних державних органів і посадових осіб із викриття обвинуваченого в інкримінованих йому злочинах та обґрунтування його кримінальної відповідальності з метою досягнення його публічного осудження [8, с. 27]. А.Л. Рівлін розглядає обвинувачення як діяльність уповноважених осіб, що виражається в передбачених законом та послідовно здійснюваних ними актах і діях, які полягають у твердженні на підставі зібраних доказів про винуватість певної особи у вчиненні злочину і внаслідок цього притягнення її як обвинуваченого, у вимозі віддання до суду, засудження та покарання [9, с. 262].

Так, О.Р. Михайленко вважає, що підтримання державного обвинувачення є своєрідним засобом, прийомом виконання прокурором наглядової функції [10, с. 33]. Професор В.М. Корж переконана, що підтримання державного обвинувачення в суді доцільно розглядати як процесуальну обвинувальну діяльність прокурора з доведення обвинувачення в повному обсязі, висунутого органом досудового слідства щодо конкретної особи, яка притягується до кримінальної відповідальності; як обвинувачення, яким доповнюється раніше висунуте обвинувачення; як обвинувачення, яким повністю або частково змінюється обсяг обвинувачення, висунутого органом досудового слідства; як нового обвинувачення, висунутого прокурором у суді [11, с. 93].

П.В. Шумський стверджує: «Державне обвинувачення – це здійснювана в установлених законом процесуальних формах діяльність прокурора на стадії судово-

го розгляду справи, яка постає з його державно-правової функції нагляду за точним виконанням законів і полягає в доведенні вини підсудного та обґрунтуванні зв'язаних із цим правових наслідків, спрямована на створення умов, які забезпечують винесення законного й обґрунтованого вироку, а також виконання всіх інших завдань кримінального судочинства» [12, с. 77].

Учений-практик І.В. Рогатюк під обвинуваченням розуміє кримінально-процесуальну функцію, сутність якої становить регламентоване законом спрямування діяльності суб'єктів обвинувачення (слідчого, прокурора, потерпілого та цивільного позивача, їх представників), що здійснюється шляхом формування й реалізації обвинувачення щодо конкретної особи, яка вчинила злочин, і полягає у формулюванні та пред'явленні обвинувачення, застосуванні до особи заходів процесуального примусу, у тому числі запобіжних заходів, збиранні доказів винуватості цієї особи й обґрунтуванні кримінальної відповідальності обвинуваченого перед судом [13, с. 6, 10].

Натомість С.В. Матієк державним обвинуваченням називає процесуальну діяльність прокурора із затвердження обвинувального висновку, складеного слідчим, або складення нового обвинувального висновку, направлення справи до суду, викриття підсудного у вчиненні злочину, забезпечення правильного застосування закону, щоб кожний, хто вчинив злочин, був засуджений, а жодний невинний не був покараний [14, с. 10, 11]. В.О. Середа розглядає підтримання державного обвинувачення як діяльність прокурора в судовому засіданні, спрямовану на викриття винності підсудного в інкримінованому йому злочині на підставі матеріалів і доказів, досліджених під час досудового й судового слідства, обґрунтування його кваліфікації, міри покарання, а також сприяння суду в забезпеченні законності під час здійснення правосуддя з метою ухвалення правосудних і законних судових рішень у кримінальних справах [15, с. 11].

Розгляд наведених та інших подібних визначень поняття «підтримання державного обвинувачення», на нашу думку, свідчить про властиву їм однобічність, оскільки в них не враховано того, що метою участі прокурора в суді є не лише викриття винуватості обвинуваченого в скоєнні злочину, а й своєчасність та адекватність реагування на порушення закону з метою сприяння суду в забезпеченні законності судового процесу. Розкриваючи зміст конституційної функції з підтримання прокуратурою державного обвинувачення, чинний Закон України «Про прокуратуру» (ст. 36) і КПК України (п. 3 ст. 3, п. 15 ст. 36, ч. 4 ст. 22) покладають на прокурора в суді повноваження державного обвинувача, тим самим ніби зобов'язуючи його сприяти суду в забезпеченні законності під час здійснення правосуддя в кримінальних провадженнях.

Таким чином, державне обвинувачення можна визначити як виражене в процесуальному акті прокурора твердження про вчинення особою суспільно небезпечного діяння, передбаченого нормою кримінального закону, яке породжує обов'язок органів судової влади, що здійснюють правосуддя в кримінальних провадженнях, розглянути відповідно до законодавства питання про її винуватість і справедливе покарання.

Отже, у суді прокурор реалізує як представницьку, так і обвинувальну функції органів прокуратури, що виражені в процесуальних та організаційних формах

такої діяльності. Якщо проаналізувати визначення понять «державне обвинувачення» та «представництво», то відразу стає зрозуміло, що вони поєднані одним підвидом прокурорської діяльності, зокрема діяльності прокурора в суді. На думку В.О. Остапець, підтримання державного обвинувачення – це процесуальна діяльність прокурора щодо формування й реалізації обвинувачення стосовно конкретної особи, яка вчинила злочин, що відображається в процесуальному акті, за результатами розгляду якого суд приймає рішення в певній кримінальній справі [16, с. 117].

Щодо представницької функції прокуратури в суді, то тут діяльність є схожою за процесуальним змістом з обвинувальною діяльністю прокурора в суді. Варто також розглянути різні підходи до визначення поняття представницької діяльності прокурора в суді. Так, М.Й. Штефан розглядає представництво як процесуальну діяльність особи, спрямовану на захист суб'єктивних прав та охоронюваних законом інтересів іншої особи, яка бере участь у справі, державних і громадських інтересів, а також сприяння суду у всебічному, повному й об'єктивному з'ясуванні обставин справи та постановленні законного й обґрунтованого рішення [17, с. 154].

Професор Л.М. Давиденко відзначив, що вказане представництво слід розуміти як «діяльність прокурора, поєднану з його участю в судовому розгляді цивільних, господарських справ і справ про адміністративні правопорушення з метою захисту прав і законних інтересів окремої особи, громадян, держави, а також підготовкою й направленням до суду заяв та інших матеріалів, застосуванням інших дій щодо відновлення порушеного права окремої особи, громадян, держави» [18, с. 43, 44]. Тому, враховуючи завдання прокуратури, визначені в ст. ст. 4, 36 і 361 Закону України «Про прокуратуру», діяльність якої спрямована на всебічне зміцнення законності, охорону суспільного ладу, політичної й економічної систем, конституційних прав і свобод громадян, вважаємо, що органи прокуратури реалізують свої повноваження, функції в межах конкретного підвиду діяльності, зокрема в суді під час представництва або підтримання державного обвинувачення.

Таким чином, наведений аналіз законодавства свідчить, що названа в межах підфункції сприяння суду в забезпеченні законності мета прокурорської діяльності – своєчасність та адекватність реагування прокурора на порушення закону – реалізується державним обвинувачем шляхом виконання однойменного завдання в процесі судового розгляду. Подальший розвиток конституційної функції підтримання державного обвинувачення в суді повинен відбуватися на ґрунті міжнародних стандартів щодо ролі прокурорів у системі кримінального судочинства. У ст. 1 Рекомендації R(2000)19 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам сказано: «Прокурори виступають представниками органів державної влади, від імені держави та в інтересах суспільства гарантами застосування закону, коли його порушення тягне за собою кримінальні санкції, беручи до уваги права фізичних осіб і необхідність результативності кримінального судочинства» [19, с. 185].

Перспективними напрямками діяльності органів прокуратури в реалізації функції підтримання державного обвинувачення має стати розробка методичних рекомендацій з удосконалення методики та прийомів взаємодії прокурорів (обвинувачів) із правоохоронними органами.

Література

1. Радзивицтво Я.И. Личностно-професійне становлення работников прокуратуры в процесі діяльності : дисс. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.06 «Юридическа психологія» / Я.И. Радзивицтво ; Нац. ун-т внутр. дел. – Х., 2005. – 179 с.
2. Конституція України : прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України, Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України» : чинне законодавство від 19 листопада 2012 р. – К., 2012. – 382 с.
4. Ковальчишина Н.І. Зміни у мотиваційній сфері особистості слідчих на ранніх стадіях професіоналізації : автореф. дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.06 «Юридична психологія» / Н.І. Ковальчишина ; Харківський нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2008. – 22 с.
5. Васильев В.Л. Юридическа психологія / В.Л. Васильев. – М. : Юридическа література, 1991. – 464 с.
6. Бандурка І.В. Індивідуально-психологічні особливості пам'яті як фактор успішності професійної діяльності : автореф. дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.01 «Загальна психологія; історія психології» / І.В. Бандурка ; Ін-т психології ім. Г.С. Костюка АПН України. – К., 2001. – 19 с.
7. Альперт С.А. Государственное обвинение в структуре прокурорской деятельности / С.А. Альперт // Проблеми організації прокуратури й оптимізації її діяльності в сучасних умовах : зб. наук. праць. – Х. : Ін-т підвищ. кваліфікації Генеральної прокуратури України, 1998. – С. 86–90.
8. Фаткуллін Ф.Н. Изменение обвинения / Ф.Н. Фаткуллін. – М. : Юридическа література, 1971. – 251 с.
9. Ривлін А.Л. Понятие обвинения, его место в советском уголовном судопроизводстве / А.Л. Ривлін // Вопросы государства и права : сб. статей / редкол. : М.И. Бажанов, В.А. Барахтян, М.И. Бару, И.Н. Даньшин, А.Н. Колисниченко, В.Ф. Маслов, А.И. Рогожин, В.В. Сташис, В.Д. Финько. – М. : Юридическа література, 1970. – С. 254–262.
10. Михайленко О.Р. Провадження кримінальних справ у суді : [конспект лекцій] / О.Р. Михайленко. – К. : КДУ, 1992. – 116 с.
11. Корж В.М. Проблеми вдосконалення повноважень прокурора, судді у кримінальному судочинстві / В.М. Корж // Право України. – 1997. – № 10. – С. 93–95.
12. Шумський П.В. Прокуратура України : [підручник] / П.В. Шумський. – К. : Вентурі, 1998. – 340 с.
13. Рогатюк І.В. Обвинувачення у кримінальному процесі України : [монографія] / І.В. Рогатюк. – К. : Атіка, 2006. – 160 с.
14. Матієк С.В. Підготовка прокурора до підтримання державного обвинувачення в суді : [навч. посібник] / С.В. Матієк. – Х. : Ін-т підвищ. кваліфікації Генеральної прокуратури України, 1998. – 64 с.
15. Серєда В.О. Проблеми підвищення ефективності діяльності прокурора з підтримання державного обвинувачення в суді : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.10 «Судоустрій; прокуратура та адвокатура» / В.О. Серєда ; Нац. юрид. академія України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2006. – 22 с.
16. Остапєць В.О. Співвідношення понять «державне обвинувачення» та «кримінальне переслідування» у проєкті кримінального процесуального кодексу України / В.О. Остапєць // Вісник Національної академії прокуратури України. – К., 2009. – № 2. – С. 114–119.
17. Штефан М.Й. Цивільне процесуальне право України : [підручник для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.] / М.Й. Штефан. – К. : Ін Юре, 2005. – 624 с.
18. Давиденко Л.М. Функції прокуратури України згідно з новою Конституцією України / Л.М. Давиденко // Право України. – 1997. – № 6. – С. 43–46.
19. Рекомендація R(2000)19 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам від 6 жовтня 2000 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uar.org.ua/ua/actions/point-of-view/prosecutors-part-in-the-system-of-criminal-trials/index.html>.

Анотація

Брус І. І. Теоретико-правовий аналіз функції підтримання прокурором державного обвинувачення в суді. – Стаття.

Статтю присвячено розкриттю теоретико-правових аспектів удосконалення функції підтримання прокурором державного обвинувачення в суді з урахуванням новацій кримінального процесуального законодавства України.

Ключові слова: прокурор, підтримання державного обвинувачення, функція, діяльність, кримінальне провадження, суд.

Аннотация

Брус И. И. Теоретико-правовой анализ функции поддержания прокурором государственного обвинения в суде. – Статья.

Статья посвящена раскрытию теоретико-правовых аспектов усовершенствования функции поддержания прокурором государственного обвинения в суде с учетом новаций уголовного процессуального законодательства Украины.

Ключевые слова: прокурор, поддержание государственного обвинения, функция, деятельность, уголовное производство, суд.

Summary

Brus I. I. Theoretic-legal function's analysis of maintenance of the state accusing a public prosecutor in the court. – Article.

This article is sanctified to illumination of theoretic-legal aspects of function's improvement of maintenance of the state accusing the public prosecutor of court taking into account the innovations of criminal judicial legislation of Ukraine.

Key words: public prosecutor, maintenance of state prosecution, function, activity, criminal realization, court.

УДК 343.35

Д. Г. Михайленко

ПРОБЛЕМИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЙНИМ ЗЛОЧИНАМ В УКРАЇНІ

Інституційна безпека держави як складова національної безпеки прямо залежить від стану функціонування управлінських та пов'язаних із ними структур як публічного, так і приватного сектору. Невиконання владними інституціями своїх функцій протягом тривалого часу не тільки унеможлиблює сталий розвиток суспільства, а й призводить до системних деформацій, породжує злочинність кризового типу. Крім того, соціально-політичні процеси, які розпочалися в Україні наприкінці 2013 р., багато в чому зумовлені накопиченим відчуттям недовіри до управлінських структур, їх корумпованістю. Не складно встановити, що за період незалежності України відбулося значне поширення злочинності службових осіб, яка складає основну частину корупційної злочинності. Так, відповідно до щорічних звітів міжнародної організації «Transparency International» Україна традиційно оцінюється як держава зі значним рівнем корупції (у 2013 р. Україна займала 144 місце у світі з балом 25 [1]), що, незважаючи на можливе скептичне ставлення до індексу сприйняття корупції, ставить її на один щабель із країнами, які вважаються в Європі найбільш корумпованими, а це негативно впливає на міжнародний авторитет, інвестиційну